

МУЗЕЙ СЛОВІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ІМ. Г. СКОВОРОДИ

О. НІКОЛАЄВ

СЕРГІЙ ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ

ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ

**(З НАГОДИ ДЕСЯТИ РОКІВ
З ДНЯ СМЕРТИ МАЛЯРА)**

1917 — 1927

бібліотека українського мистецтва

uartlib.org

МУЗЕЙ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ІМ. Г. СКОВОРОДИ

О. НІКОЛАЄВ

СЕРГІЙ ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ

ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ

(З НАГОДИ ДЕСЯТИ РОКІВ З ДНЯ СМЕРТИ МАЛЯРА)

1917 — 1927

ХАРКІВ — 1927

[75:92 (Васильківський)]

Упрліт № 2177

Зам. № 636

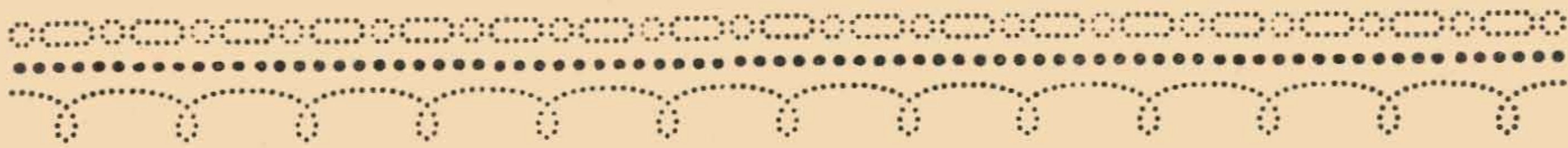
Тир. 2000

*С. Васильківський
незадовго перед смертю*

ПЕРЕДМОВА

Сергій Іванович Васильківський умер саме в найбільш гострий період Революції — з 24 на 25 вересня 1917 року, коли люди взагалі звикли до того, що смерть косила між ними майже тисячами й на неї не дуже вже зважали, чому й не було можливості зібрати досить бібліографічного матеріалу, що його було надруковано в ті часи.

Пишучи цю монографію, автор користувався почасти замітками самого С. Ів. Васильківського, почасти його біографією, що її було написано зі слів самого Сергія Івановича інженіром А. М. Варяніціним для друку Українським Архітектурно-Художнім Відділом Харківського Літерат.-Худож. Гуртка, але яка за революцією залишилась недрукованою, спогадами академіка-маляра М. С. Самокіша, якому висловлюю щирю подяку за надісланий матеріал, а почасти й тим друкованим матеріалом, що пощастило дістати.

Безумовно, Жовтнева Революція викликала стільки нових питань, поставила стільки нових вимог, що за браком часу ніколи було роздивлятись спадщину недавнього минулого, що зберіглася після революційної хуртовини.

Одначе минуло вже 10 років Революції, життя більш-менш вступило в загальну мирну колію, і час вже згадати одного з найвидатніших малярів-українців, що з дня його смерти теж якраз минає десять років.

В галузі мистецтва вивчення минулих праць може найбільш потрібне зараз, бо серед митців спостерігається найбільший розбрат думок, течій, напрямків. За суперечками наші митці загубили техніку самого мистецтва. Тому й хочеться нагадати про великого майстра, що ще так недавно працював в Харкові. Техніка його роботи заслуговує на те, щоб мистецький молодняк звернув на неї увагу.

Автор цієї коротенької монографії дивиться на неї тільки, як на частину матеріялу для майбутнього біографа С. Ів. Васильківського.

ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ

Академик-маляр Сергій Іванович Васильківський народився в м. Ізюмі на Харківщині, де його батько мав невеличку посаду в повітовому «казначействі», сьомого жовтня 1854 року.

Як він підріс до учбового віку, батько переїхав до Харкова, придбав на Москалівці (Катерининська вулиця № 69) невеличкого будинка, де й почав жити з сім'єю, а сина Сергія віддав до Другої Харківської Гімназії.

Сергій Іванович скінчив тільки шість класів, покинув гімназію і вступив до Харківського Ветеринарного Інституту. Але ж і інституту він теж не скінчив і, хоч йому й не багато вже залишалось учитись, він покинув його й вступив на службу до «Удельного ведомства» в Києві, де його дядько мав досить відповідальну посаду.

Служба не задовольняла С. Васильківського — його тягло до малярства, до мистецтва. Ще будучи в гімназії він захоплювався малюванням, часто малював карикатури на своїх вчителів, за що йому певно й попадало.

Послуживши де-який час і придбавши трохи грошенят, він намагався їхати до Ленінграду — тоді Петербургу — до Академії Мистецтв, про що й написав батькові. Батько, незначний казначейський урядовець, людина порівнююче мало освічена, не міг собі уявити, щоб «з-за чепухи» чоловік кидав добру посаду; він відповів йому, що якщо він залишить посаду, то хай знає, що в нього батька нема, бо він його вже не матиме за сина. Дядько теж

відмовляв його, кажучи, що йому «предстоит прекрасная кар'єра», бо в ті часи в «ведомстве» тільки один Сергій Іванович й був людиною порівнююче з вищою освітою.

Не вважаючи на листа з «прокляттям» від батька, та на те, що «прошение об отставке» прийняте не було, Сергій Іванович пішов до дядька й звернувся до нього з такою промовою: «от що, дядьку, Ви мене розщитайте, бо як не розщитаєте, то я такого нароблю, що й мене виженуть і Вас; мені це буде наруку ковінька, а Вам то навряд».

Після такої розмови дядькові нічого не залишалось робити, як тільки «розщитати» небожа, й Сергій Іванович проти волі і батька й дядька покинув посаду і в 1867 році вступив до Академії Мистецтв.

Грошей у нього було обмаль, він дуже бідував і витрачав чимало часу на заробітки — то працюючи по світописях «ретушером», то копіюючи малюнки на продаж.

В Академії наука його пішла досить добре. Вже в 1879 році він одержав дві срібних медалі за етюди з натури, а далі що року робив все більший та більший поступ.

У 1883 році все літо Сергій Іванович багато працював на Україні, малюючи дуже цікаві, художньо виконані етюди, маючи на увазі писати з них конкурсну роботу в Академії. Але ж швидко після приїзду до Ленінграду він захорів дуже тяжкою формою черевного тифу й пролежав по лікарнях майже непритомний більш трьох місяців. Товариші його, думаючи, що він вже не одужає, розібрали чисто всі його етюди «на пам'ять», так що коли він вийшов з лікарні, виявилось, що вся літня праця пропала марно, ніякого матеріялу для роботи немає, не залишилось навіть ні одного етюда, через що у нього марно загинув рік.

Року 1884 Сергій Іванович дістав малу золоту медалью за програмовий малюнок по краєвиду: «Ранок» (малюнок

цей зараз в Музеї Слобідської України ім. Г. С. Сковороди), де Васильківському присвячено художній відділ.

Року 1885 Сергій Іванович за програмову роботу по краєвиду «По Донцю» дістав велику золоту медаль, звання «художника первой степени» та закордонну командировку на чотирі роки стипендіятом Академії за її кошт.

Всього за часи перебування в Академії та за кордоном Сергій Іванович дістав тринадцять медалів — дві золотих та одинадцять срібних.

Ще в Академії С. Васильківський заприятелював з малярами українцями, між ними і з М. С. Самокішем, що з ним потім поїхав і за кордон.

Цей гурток малярів часто збирався: — випивали, співали українських пісень, причому Сергій Іванович акомпанував на бандурі. Між иншим він порядно грав майже на всіх струнних струментах: скрипці, бандурі, гітарі, мандоліні, віолончелі, крім того на флейті, сопілках, дудках, гармонії, взагалі був дуже музичною людиною, мав дуже доброго тенора, так що йому знайомі раяли йти до консерваторії, але він казав, що не має охоти «перекидатись» (на сцені).

Умовившись з М. С. Самокішем разом їхати за кордон, йому довелось чекати більш чотирьох місяців, бо М. С. Самокіш зобов'язався намалювати картину якомусь багатому меценатові і повинний був згідно умови виконувати цю роботу в помешканні самого замовця.

Робота йшла занадто мляво, бо починав Самокіш робити з 11 — 12 годин, а о першій годині його кликали снідати. Снідали довго, багато, випивали ще більш, так що після сніданку він не міг вже працювати.

Ось скінчена вже картина, а пан-меценат не відпуска маляра й не дає йому грошей. Нарешті — «урочистий сніданок» з приводу скінчення картини; багато гостей, дам; входить льокай і стурбовано каже, що маляра питає його товариш. М. С. Самокіш хотів вийти з-за столу, але господар наказує льокаєві: «клич маляра до нас

пити каву». І ось входить голодранець брудний, обдертий і ні з ким не вітаючись кричить до Самокіша: «давай мені сякий-такий штани — ти ж обіцявся».

Цей випадок зробив велике вражіння на присутніх, і хоча М. С. Самокіш їм пояснив, що це штуки Васильківського, що сердиться, бо через нього, Самокіша, він і досі сидить у Росії, і хоча вони дуже сміялись (про Сергія Івановича вони вже чули), але меценат у той же день віддав М. С. Самокішу гроші, а на другий вони з Сергієм Івановичем поїхали за кордон.

Тут ми наведемо де-кілька слів академіка М. С. Самокіша з його споминів про С. Ів. Васильківського.

«Через те, що ми з Сергієм Івановичем хоч і знали французьку мову теоретично, але балакали досить погано, то й вирішили найняти собі навчителя з емігрантів, щоб добре знав нашу й французьку мови. Нам порекомендували добродія Чашнікова, що з ним ми й почали практичне вивчання французької мови.

Найняли ми собі кімнату в «латинському кварталі» біля Сорбонни, місце для нас саме підходяще — недалеко Люксембурський Музей (сучасне мистецтво), бульвар S. Michel, Akadémie des Beaux Arts, все що нам потрібне.

Чашніков — старожитель Парижу, познайомив нас з різними «удовольствиями и развлечениями». Він теж не уникнув жартів та дотепів Сергія Івановича.

Якось ми сидимо в Люксембурському Музеї — копіюємо малюнки. Слухаємо, хтось кричить: «а ну, хлопці, кидайте роботу та ходімо до мене борщу їсти».

Оглядаємось — стоїть здоровий, чорнявий, кучерявий чоловік і сміється: «Ви думали, каже, що я Вас не пізнав, — одразу видно хахлів. Дозвольте познайомитись, я маляр Похітонов».

Ми були дуже раді з ним познайомитись: раз те, що він був земляк, а подруге — він був дуже видатний маляр і в цей час мав вже велику славу, — навіть сам

великий Мейсон'є був захоплений його малюнками і дуже його поважав.

Пішли до Похітонова — поїли справжнього українського борщу, наче звареного в Полтаві, а не в Парижі, дивувались з роботи Похітонова, і Сергій Іванович умовився з ним їхати на етюди в Барбізон. Він взагалі часто їздив на етюди, я ж не міг покинути роботи у Детайля (відомий французький баталіст).

Потім мене було викликано на маневри до Ленінграду, звідки мені довелось поїхати до Туркестану і зустрівся я з Сергієм Івановичем більш, ніж через рік у Парижу, та й то бачились ми недуже часто, бо він усе виїздив з міста.

Здружилися ми з ним, так би мовити, близько, вже в Ленінграді, куди ми з'їхалися, скінчивши наші стипендіятські командировки.

Тут привезені Сергієм Івановичем роботи одразу звернули на себе увагу і суспільства і мистецької критики. Його речі, виставлені на Академічній виставці, мали величезний успіх, як мистецький, так і матеріальний — всі речі його були розкуплені, й він завоював собі поважне місце поміж російських пейзажистів».

У часопису «Художественные Новости» від 15-го квітня 1889 р., у статті «Годичная Академическая выставка» про Сергія Івановича знаходимо таку увагу: «С. И. Васильковский представил на суд публики 13 пейзажей, замечательных искусным, деликатным письмом, изящно-скромными красками, отлично передающими свет и воздух. Каждая из этих картин — шедевр в своем роде».

З Парижу Сергій Іванович їздив на роботу на південь Франції, до Бретані, Еспанії, Англії, Італії, Африки й скрізь працював так, як тільки могла працювати молода, щира до роботи, захоплена людина.

Він часто їздив з Похітоновим на етюди, й техніка роботи цього великого майстра-самородка безумовно мала вплив на Сергія Івановича.

В Парижі він почав давати на виставку до «Салону» свої речі і після першої ж виставки одержав право виставляти свої речі «поза конкурсом», — нагорода, що рідко кому з чужоземних малярів давалась.

Однаке головне значіння С. І. Васильківського полягає в його творчості, яко українця, бо Україні й віддав він вже весь час свого життя.

Він їздив по Україні, писав етюди і що року виставляв цілі низки малюнків на щорічних виставках Академії Мистецтв, в «Обществе Поощрения Художеств», в «Обществе Акварелистов». Майже всі його речі, що він надсилав на виставки, до дому не вертались.

Зацікавившись українською старовиною, він їздив розшукувати стародавні церкви по Україні, зокрема в Галичині. Ця робота, як і збирання фотографічних знімків зі старих українських будівель та церков, багато допомогла відродженню інтересу до забутого, але ж дуже характерного, цікавого й принадного будівництва «південної та південно-західної Росії», як тоді говорили, цеб-то будівництва в українському стилеві.

В 1902 році Сергій Іванович брав участь в археологічному з'їзді в Харкові. Для цього з'їзду він збирав матеріяли, а також дав свої роботи історичного та етнографічного змісту.

Був він одним з фундаторів Харківського Літературно-Художнього Гуртка, де заснував український архітектурно-мистецький відділ і був його головою до самої смерти. Цей відділ зібрав багато матеріялу по українському будівництву. Що року відділ улаштовував архітектурно-художні виставки, де брали участь не тільки харківські маляри та архітектори, а й з інших міст — з Київа, Курська, Ленінграду і з-за кордону — з Відня, Праги.

Сергій Іванович також брав участь, яко член журі, в конкурсі проєктів пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Київі. Увесь час був членом Міської Музейної Комісії. Також брав участь, яко член журі, на конкурсах проєктів

Харківської Школи Мистецтва, Народнього Дому та земської школи в Вовчій, здається, й в Будинку Хреннікова в Катеринославі — зараз Дніпро-Петровському — та Бойка в Харкові.

Взагалі, здається, ні один конкурс проєктів будівель в українському стилеві не відбувався без участі Сергія Івановича, і не лише скільки-небудь значних будівель, а й зовсім маленьких — усипальниць, надгробків, воріт то-що.

1900 року Сергій Іванович разом з проф. М. С. Самокішем склали альбома «Из украинской старины», що текста до нього на російській та французькій мовах написано академиком Д. І. Яворницьким. Затримка була тільки за видавцем. Сергій Іванович звернувся до Маркса, видавця «Ніви», той охоче згодився, й у договорі написав такого пункта: «в случае продажи другому издателю права повторного печатания альбома, художники С. И. Васильковский и Н. С. Самокиш уплачивают Марксу неустойку в 20.000 рублей».

Прочитавши проєкта договору, Сергій Іванович каже: «цього пункта треба поправити — напишіть, що неустойки ми повинні заплатити два мільйони».

«Я вважаю, каже Маркс, цю суму достатньою, не розумію чому Ви хочете її підвищити?»

«Тому, каже Сергій Іванович, що і 20.000, як і 2.000.000 ми однаково не заплатимо, бо таких грошей у нас нема, ну а 2 мільйони — сума всеж таки далеко ефективніша».

Марксові від цього жарту зробилось ніяково і він неустойку викреслив.

В 1901 р. Полтавське Губерніяльне Земство дбало про те, щоб видати підручника для кустарів по гончарству та різб'ярству й запрохало Сергія Івановича одібрати, що він знайде кращим та придатнішим з великого матеріалу, що мався в земстві, що Сергій Іванович і зробив з великою охотою.

Тоді ж саме це земство задумало будувати новий «будинок губерніяльного земства». Хоча проєкт цього будинку був вже стверджений черговим губерніяльним з'їздом, Сергій Іванович добивсь того, щоб будинок будувався в українському стилеві. Був призначений додатковий конкурс на фасад дому в українському стилі. Жюрі, що його членом був і Сергій Іванович, визнало за кращий проєкт В. Кричевського. За цим проєктом будинок і виконаний.

Земство доручило Сергію Івановичу загальний догляд за будівництвом з мистецького боку, головним чином, за внутрішнім оздобленням. Саме тоді до Сергія Івановича приїхав гостювати профес. М. С. Самокіш, причому цей останній розповідає такий випадок:

«Ну, Миколо, каже Васильківський, одягайся та їдьмо зараз до Полтави, там збудовано земського дома в українському стилеві, так треба гаразд розписати орнаментально стіни. Матеріялів скільки хочеш ми знайдемо там в Етнографічному Музеї та в збірці Скаржинської. На місці обдивимось, обміркуємо і зробимо проєкта розпису. Зробити треба так, щоб їм і не снилося, бо це перший будинок в українському стилі».

Приїхали до Полтави, пішли до Музею. «Тільки ти, каже Сергій Іванович ідучи, ні про віщо не питай завідувача, бо заговорить. Від себе я його вже відучив».

Прийшли до музею. Сергій Іванович коротко сказав, що нам треба. Завідувач веде нас. От, проходячи одну кімнату, я бачу дуже інтересну діаграму розрізу землі на Полтавщині. Забув, що його не можна ні про що питати, та й кажу: «що це за таблиця?». Він зупиняється, бере мене за гудзик і починає цілу лекцію по геології, а Сергій Іванович дивиться на мене з докором і каже: «Ну, Миколо, тепер ти пропав, ото не послухав, так тепер побачиш», та й пішов геть від нас. Той чита лекцію, а мені ніяково його покинути, я й кажу, що Сергій Іванович вже пішов, то й нам треба, а він

говорить: «Сергій Іванович не любить слухати; недавно я йому щось пояснював, а він каже: «От що, Михайло Олекс., Ви тут собі розказуйте, а я поки сходу в нужник»,— уявіть собі це».

Скінчивши з роботою по орнаментуванню для Полтавського будинку, Сергій Іванович разом з М. С. Самокішем улаштували й видали вже за власний кошт альбома: «Мотивы украинского орнамента». Багато часу та праці віддав С. Васильківський цьому альбомові і не марно: тепер, здається, майже всі кустарі користуються цим альбомом, що й мав великий вплив на мистецькість виробів. Альбом цей розійшовся й, на великий жаль, випустити його другим виданням при сучасних умовах неможливо. Його було надруковано за кордоном в кількості 2.400 примірників.

Для того ж таки Полтавського будинку в залі загальних зібрань С. І. Васильківським намальовано три великих малюнки (панно): найбільший ($15\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ аршин) — «Обрання полковника Пушкаря й передача йому клейнодів» підкреслює широкий виборчий принцип за старих часів на Україні; другий малюнок ($13\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ арш.) — «Чумацький Ромоданівський шлях», і третій (теж $13\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ арш.) — «Бій козака Голоти з татариним» — на тему з народньої думи. Багато шкідців до цих картин зараз в Музеї Слобідської України.

Підтримував Сергій Іванович, і до того ж безплатно, і українську літературу; так, для Київського журналу «Українська Хата» (1909—1914 рік) він давав багато малюнків: — «Козача оселя», «Річка Псьол», «Різдвяні свята на Полтавщині», «Запорожець в степу» й інші.

Відома фабрика Кузнецова (в Будах) під його впливом почала виробляти посуд в українському стилі, користуючись для цього його альбомом «Мотиви українського орнаменту.»

Найблискучіший період його малярської діяльності розпочався з 1890 року, коли цілком виявився характер

його творчості; це — великий пейзажист реалістичної школи, маляр, що його твори, передаючи завжди правдиво натуру, показують характерні суб'єктивні риси творчості автора; це майстер з виключним хистом почувати колорит, Небо та повітря С. Васильківський малював так, як мало кому з малярів це траплялось; недурно ж товариші-малярі й звали його «небесным» або «воздушным Васильковским».

Чоловік самотній (він не був одружений), незалежний, увесь свій час віддавав роботі; робив однаково вміло олівцем, аквареллю, чи олією. Робив з ранку до вечора, а як тільки смеркалось — ішов до кого-небудь з приятелів чи в засідання. Часто їздив на етюди та на розшукування стародавніх українських будівель та іншої української старовини. Що року їздив на виставки до Ленінграду.

Нераз Сергія Івановича закликало професором до Академії Мистецтв, але він відмовлявся, бо вважав за краще бути незалежним ні від кого: «чого я в те багно полізу?» казав він.

Оскільки він був працьовитий та продукційний можна бачити з того, що по виставках самої лише кол. Росії його річей було продано 725, а як додати речі, що він продав за кордоном, у себе вдома, виконував по замовленнях, та речі, що він заповідав Музеєві Слобідської України, то не буде великою помилкою, якщо кількість його творів лічити над 3.000.

Сергія Івановича Васильківського сміливо можна назвати співцем України. Те, що Т. Г. Шевченко зробив для України на ґрунті письменства, С. Васильківський зробив на ґрунті українського мистецтва.

Невеликого зросту, огрядний, Сергій Іванович був дуже оригінальною людиною, кришталевою, великої, глибокої й доброї душі. Маючи чималий розум, він був величезний гуморист; коли він приходив у гурток своїх знайомих, стояв регіт; ніколи не можна було вгадати чим він скінчить почате речення,— кінець його завжди

бував такий несподіваний та гумористичний, що викликав вибух реготу. Товариші його й знайомі дуже його любили, але й побоювались його гострих дотепів та зауважень. Ленінградські товариші звали його «скорпіоном з Харкова».

На газетну критику Сергій Іванович не зважав, глузував «над невежественними критиками-буттербродниками» своїми дотепами, надзвичайно влучними, гострими й вразливими.

Люди, що близько знали Сергія Івановича, знали, що він людина чула, надзвичайно добра, тільки не любив він цього показувати і ховав під «маскою сатири», не наче соромився показати свою добрість.

Колись жили ми з ним у одній кімнаті в П'ятигорську, і в мене загострився апендицит. Лежу, а Сергій Іванович стоїть наді мною та лається: «Як я бачу, у Вас живіт подлец, і Ви скоро здохнете. Чому Ви нічого не робите і нічого не їсте?»

«Та, кажу, ось як трохи переболить, схожу до аптеки».

«А що Ви там візьмете?»

Кажу.

Сергій Іванович походив, походив по кімнаті, надів шапку й каже: «Ви ж обідати все одно не підете», й пішов. Через півгодини повернувся, приніс ліки, які я назвав, хунт найкращого свіжого кав'яру й черствого хлібу, «бо м'якого, каже, Вам не можна».

Його зовсім помилково вважали за скупого, тим що убрання на ньому завжди було просте. За модою він не слідкував: «Я ж чоботи й одяг ношу для себе, а не для других», казав він. Не любив кидати гроші на витребеньки, але дуже любив почастувати й нічого не шкодував, щоб добре нагодувати та напоїти своїх гостей. Часто їздячи по залізниці, він завжди їздив у 3-ій класі: «І уявіть собі, казав він, за 30 років ані разу не траплялось, щоб я до Блатінська (так він звав Ленінград) хоч на хвилину приїхав пізніш тих, що їхали в першій класі, завжди

вилазимо з вагонів разом, та й публіка у 3-ій класі цікавіша, а там їздять тільки индики та канарейки».

Товариші його, бачучи, що він багато заробляє на виставках, присікувались до нього: «скажи, Сергію, скільки в тебе грошей?»

— «Ну, що ж, одповідав він, нічого ховатись, рублів... рублів... а може й більш. Є сало, та не про kota».

Прохань позичити грошей було безліч, і Сергій Іванович давав без віддачі, тільки давав з розумом, коли бачив, що дійсно тому треба на діло чи при нужді, на витребеньки ж ніколи не давав.

Один з його товаришів буцім то винайшов машину, яка сама буде набирати, друкувати й брошювати книжки, й прохав дати йому на це 5.000 карбованців.

«Не дам, каже Сергій Іванович, от як ти видумаєш машину, яка б сама писала б твори, друкувала б та примушувала б усіх купувати надруковане, тоді дам, а поки — бери краще пензеля й палітру та пиши що вмієш, — це буде вірніш».

Сила характеру в С. Васильківського була надзвичайна, сердечність, м'якість відносно тих людей, яких він любив. Правда, таких людей було не багато, зате почуття дружби й любови до них було міцне і нерухоме.

Ніколи Сергій Іванович не сидів без діла — або малював, або читав; добре знав літературу, слідкував за нею. Добре знав історію взагалі й історію мистецтва зокрема.

До нового напрямку в мистецтві С. Васильківський ставився майже зі співчуттям. Вважаючи шукання нових шляхів в галузі мистецтва за діло поважне, що заслуговує на похвалу й підтримку, він завжди казав, що таке шукання личить тільки тому, хто досконально вивчив старі шляхи, що без поважної попередньої роботи не може бути успіху, що примітивність та наївність в мистецьких творах тільки тоді мають інтерес, коли вони щирі, а сучасний мистець, що силкується підробити

наївну композицію або фактуру дикуна, огидливий, як кожний фальсифікатор.

Улітку 1917 року Сергій Іванович був вже зовсім недужий. Якось, коли мені довелося бути в нього з М. С. Самокішем, що в той час проїздом зупинився в нього на де-кілька день, Сергій Іванович сказав: «скоро вже умру». На відповідь нашу, що він ще й нас переживе, він каже: «ні, — є безумовні ознаки — родичі почали навідуватись. Бачили Ви коли-небудь, як стара коняка у полі здихає; вона ще жива, а ворони вже крутяться над нею, чекаючи смачного шматка. Отак і я: вже рідне вороння закрутилося наді мною, — та тільки не поживляться».

Релігійним він ніколи не був; попів «гриватих», як він казав, не любив. Казав: «як будете ховати, гриватим грошей не давайте, — гроші здадуться на щось краще, а гробаки з однаковим смаком з'їдять чи з попами, чи без попів поховаєте».

Однак, поховати без попів в ті часи ще не було можливим.

Сергій Іванович фізично був дуже кріпкий і сильний чоловік, тільки серце було ослаблене, — раз тяжким тифом, яким він хворів, як був в Академії, а вдруге ще й тим, що змолоду він досить багато випивав. Треба сказати, що спиртні напої на нього не мали ніякого впливу, — він міг пити скільки влізе, і не тільки ніколи не був п'яним, а навіть, як він сам казав, у нього ніколи й голова не крутилась, і він цим бравував — коли в кумпанії всі пили чарками, він пив чайними шклянками, всі були п'яні, а він розвозив їх до дому.

Колись, як він жив у Парижу, вертаючись з етюдів, він купив за заставою літр бенедиктину та літр кон'яку. А треба сказати, що у Франції в кожному місті на заставі є митниця — за все, що ви везете, чи несете в місто, треба платити мито. От митні урядовці й зупинили його, щоб одержати від нього мито.

- «Ні, каже С. Васильківський, платити не буду».
- «Як не заплатите,— не пронесете».
- «Я й так пронесу».
- «Ні, не пронесете».
- «Так, кажете, не пронесу?»
- «Ні».

Сергій Іванович дістав з кишені викрутця, відкупорив пляшку бенедиктину, випив її нахильця, відкупорив кон'як, теж випив його нахильця, поставив порожні пляшки на стіл та й пішов геть. Французи тільки роти пороззявляли й довго слідкували за ним, думаючи, що він ось-ось упаде непритомний, а він пішов собі, наче випив води.

Як йому в часи хвороби зробилось пагано, я скликав консиліум з відомих професорів. Після ретельного огляду його, консиліум мені сказав, що Сергій Іванович може померти кожну хвилину, а взагалі проживе не більш 3—4 день. Після цього вироку він прожив ще більш 4^{1/2} місяців.

Рішивши, що вмре, Сергій Іванович почав дуже дешево розпродавати свої малюнки, особливо не українського змісту. На запит, на що він це робить, він відповів, що для Музею Слободської України ці речі не підходять, і йому (Музеєві) краще одержати більш грошей, все одно ці речі будуть «валятись» у Музеї, бо продавати їх, як і взагалі якіб то не було речі, Музеєві не личить.

За де-кілька день до смерти Сергій Іванович почав ділити поміж своїми товаришами гроші й казав: «от як ці прокляті гроші трудно було заробляти, а ще трудніш їх роздати». — «Роздати то легко, одповів я». «Ні, не кажіть: роздати з толком не так то легко, як вам здається».

Отже прекрасні роботи Сергія Івановича — в значній кількості (1348 річей) зберігаються в Музеї й варті того, щоб молоді маляри уважно придивлялись до праць старого майстра. Теми його малюнків може й не сучасні,

твори його охоплюють майже включно життя України, її природу, народній побут, історію (про малюнки Сергія Івановича Васильківського в Музеї дивись додаток Ч. І), але ніколи вони не загублять своєї мистецької вартости, бо робив їх справжній майстер, що вмів бачити й втілити життя природи й людини, що вмів відновити перед очима глядачів минуле в його поетичній романтиці й яскравих фарбах.

Поховали Сергія Івановича 26-го вересня 1917 року (ст. ст.) на старому міському цвинтарі поруч з його родиною — батьком та матір'ю. За труною йшли, крім товаришів та близьких знайомих, представники уряду та військ і несли прапори м. Харкова й український.

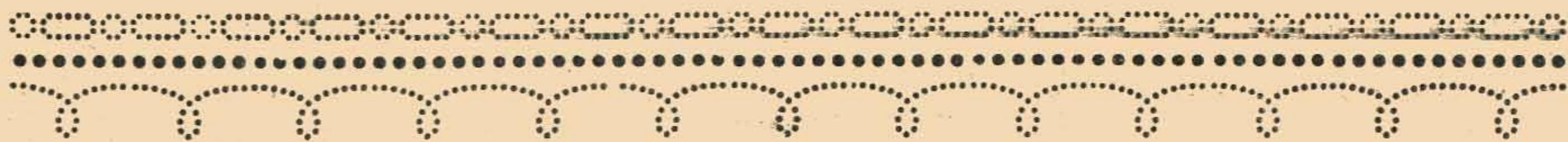
На могилі було сказано з великим захопленням сильні, яскраві промови від українських організацій С. П. Тимошенком та від Літературно-Мистецького гуртка, де небіжчик увесь час був головою українського відділу, головою гуртка А. І. Стойкіним.

Крім малюнків та капіталу на Музей, Сергій Іванович залишив ще 25.000 крб. на будівництво надгробка на могилі його родини — батька й матері, що поруч з ними поховано й його самого. Душеприкажчиками було призначено конкурс проектів надгробка в українському стилі — конкурс відбувся аж тричі. Був ухвалений проект, але через те, що ці 25.000 крб. повернулись у нівець, збудувати надгробка не було можливости.

Зважаючи на те, що Сергій Іванович залишив Музеєві свій будинок і велику силу мистецького майна значної цінности, не кажучи вже про те, що він зробив для українського мистецтва, слід було б, щоб Н. К. О., зокрема Головнаука, що їй зараз підлягає Музей, вжили заходів до збудування на могилі Сергія Івановича надгробка, що його проект (преміюваний) і зараз мається у душеприкажчиків.

ДОДАТОК І.

Ми вже говорили, що малюнків С. Ів. Васильківського було всього над 3.000; з них Музей Слобідської України ім. Сковороди має 1.348, з яких виставлено 507, шість передано до Київського Державного Музею, а останні, поки що, за браком місця й коштів на монтировку, сховані в Музеї.

З вивішених у Музеї, найбільш звертають на себе увагу:

«Ранок» — досить великий малюнок, що за нього автор дістав від Академії Мистецтв малу золоту медалью. Чабани до схід сонця вигнали отару овець у поле й почали варити собі снідати; з поля здіймається легкий туман, чудово написано небо, багато повітря,

Портрет матери І. Васильк. у власному дворі,

Шкіци (29) до картин в будинку Полтавськ. губ. земства,

Три брати (На сюжет народньої думи),

Портрет Т. Г. Шевченка. (Шевченко в кожусі сидить на камні узімку),

Похід запорожців — останній нескінчений малюнок,

Колекція стародавніх українських церков (48 штук),

Чортотлик — початок Запорізької Січі,

Камінь-Багатир — велика скеля над Дніпром,

Колекція портретів гетманів, полковників та їхніх жінок,

Краєвиди України, типи українців.

Колекція українських хат та церков в українськ. стилі,

Ярмарки, підторжя, базари й багато інших

Крім того багато його малюнків потрапило до інших музеїв та до приватних осіб. Від приватних осіб після революції багато їх, безсумнівно, так само перейшло до громадських установ, але куди саме, це ще належить усталити. Подаємо поки що старий список, зложений самим С. І. Васильківським, де маються й дані, кому саме були продані його малюнки. Сподіваємось, що цей список улегшить дальше їхнє розшукування.

В АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ:

«Весна» (по Донцю), за цей малюнок автор одержав велику золоту медаль. «Запорожец на разведках». «В садике». «Слобода Мерефа». «Крушение царского поезда» — перед. в музей Александра III. «Копия с картины Р. Бонер».

В ТРЕТ'ЯКОВСЬКІЙ ГАЛЕРЕЇ:

«В Пиринеях». «Остатки векового леса».

У Т. З. «ВЫСОЧАЙШИХ ОСОБ»:

У МАРІЇ ФЕДОРОВНИ:

«Водяная мельница». «Святые горы». «Зімовий вечір». «Волю». «Млетский спуск». «Байдарская долина». «Бабье лето».

У ОЛЕКСАНДРА III:

«Зима в Испании». «Дорога в Мисхор». «Река Северный Донец». «Ай-Тодор». «Охота на куропаток».

У НИКОЛАЯ II:

15 акварелів.

У ОЛЕКСАНДРИ ФЕДОРОВНИ:

«Дніпровські плавні».

У ПАВЛА ОЛЕКСАНДРОВИЧА:

«Сторожевой пункт». «Дніпровські плавні зимою».

У СЕРГІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА:

«Гора Кермен».

У МАРІЇ ОЛЕКСАНДРОВНИ:

«На баштані». «Ранок на Донці».

У ГЕРЦОГА ОЛЬДЕНБУРГСЬКОГО:

«Кекенеиз».

МАЛЮНКИ ДО КОРОНАЦІЙНОГО ЗБІРНИКА

У КОЛЕКЦІОНЕРІВ:

СВЕШНІКОВА:

«Казак та дівчина». «Охота з борзыми». «Табор кримських циган». «Схватка казаков с татарами». «Запорожский пикет». «С борзыми». «В Запорожской степи». «У корчмы». «Оттепель».

БЕГРОВА:

«Весеннее утро». «Охотник». «Весна». «Пикет казаков». «Весна». «Казачий пикет».

ФЕЛЬТЕНА:

«Каменоломня в Испании». «Зима в Испании». «Вечерние тени».

УТИНА:

«Прачешная в Испании». «Плотина».

СТАХЕЕВА:

«Турецкий баркас». «Сумерки в степи».

ЗИМИНА:

«Морозное утро». «Окрестности Байоны».

ЧИСТЯКОВА:

«Воскресенье в деревне». «Полевые груши».

ШЕРЕМЕТ'ЄВА:

«Село Покровское». «Гурзуфская бухта». «Птицеловы». «Ай-Тодорские скалы». «В Партенитской бухте».

ПОЛЯКОВА:

«Запорожский пикет». «Улица в Каире». «Дорога в Мисхор».

ВАРЕНЦОВА:

«На Днепре». «Днепровские гирла». «Казак Запорожец».

КОЛЕСНИКОВА:

«На хуторе». «Зимний вечер». «Днепровские плавни».

СОЛДАТЕНКОВА:

«Можжевельник Ай-Тодора» «Подторжье».

ХЛЕБНИКОВА:

«Свиданье». «Велосипедист».

МОРОЗОВА:

«Зимний вечер».

МЕНОТИ (В ВІДНІ):

«Гурзуфская бухта». «Кочеток».

ДЕПЕР (В ЛІВЕРПУЛІ):

«Река Сев. Донец».

МЮЗЕР (В ІТАЛІЇ):

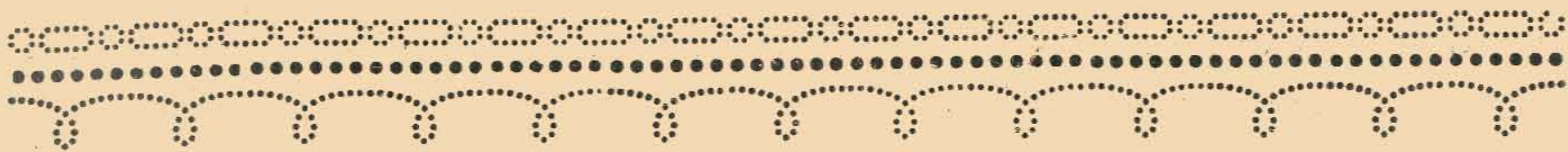
«Овцы в степи». «Сорочинцы».

Багато малюнків було придбано Бутовичем з Херсонщини та Воликом з Полтавщини.

В Харкові багато малюнків у Ніколаєва, більш двох десятків у Томицького, Варяніцина, Бич-Лубенського, Іваницького, Бойка, Певного і т. и. Взагалі в Харкові його річей розповсюджено мабуть більш 400.

ДОДАТОК II.

Де-яка бібліографія про С. І. Васильківського

- 1) «Художественные Новости», 15 апреля 1889 г.
- 2) «Художественные Новости», 22 марта 1895 г.
- 3) Михневич — «Академическ. выставка». «Биржевые ведомости» 7-го марта 1900 г.
- 4) М. Павловский — «Выставка картин художника С. И. Васильковского». «Южный Край», 19 октября 1900 г.
- 5) Старовер — «С.-Петербургские ведомости», 18/31 января 1902 г.
- 6) І. Ясинский — «Биржевые ведомости», 18 февраля 1902 г.
- 7) К. Бич-Лубенский — «На выставке картин С. И. Васильковского и М. А. Беркоса». «Южный Край», 17 февраля 1906 г.
- 8) Профессор А. К. Белоусов — «Выставка картин художников С. И. Васильковского и М. А. Беркоса». «Южный Край», 23 февраля 1906 г.
- 9) И. Зих — «О выставке украинского архитектурно-художественного отдела Харьковского Литературно-Художественного Кружка». «Утро», 14 марта 1914 г.
- 10) «Юбилейный справочник» Академ. Художник. 1764 — 1914 г.г. сост. Кондаковым.
- 11) А. — «Выставка Литературно-Художествен. Кружка». «Южный Край», 1915 г.
- 12) С. К. — «Выставка Литературно-Художествен. Кружка». «Южный Край», 8-го февраля 1915 г.
- 13) С. К. — «Выставка украинского архитектурн.-художеств. отдела Харьковского Литературно-Художествен. Кружка, «Южный Край», 1916 г. № 13224.
- 14) К. — «На выставке». «Южный Край», 12 февраля 1917 г.
- 15) А. — «Современность, искусство и национальный украинский музей». «Южный Край», август 1917 г.

- 16) А. Н.— «Художник С. И. Васильковский». «Южный Край», 26 сентября 1917 г.
- 17) Алексей Недоля. — «На спомин С.І. Васильківського». «Южный Край», 27 сентября 1917 г.
- 18) А.— «С. И. Васильковский» Некролог. «Южный Край», 27 сентября 1917 г.
- 19) Профессор Н. Ф. Сумцов.— «Памяти С. И. Васильковского». «Южный Край», 28 сентября 1917 г.
- 20) А.— «Похороны С. И. Васильковского». «Южный Край», 28 сентября 1917 г.
- 21) Н. Кравченко.— «С. И. Васильковский. Некролог. «Новое Время», 30 сентября 1917 г.
- 22) А.— «С. И. Васильковский. Краткая биография». «Южный Край», 5-го октября 1917 г.
- 23) А.— «Памяти С. И. Васильковского», «Южный Край», 6 октября 1917 г.
- 24) А.— «Новое культурное О-во. Памяти С. И. Васильковского». «Южный Край», 5-го ноября 1917 г.
- 25) Офі — «Мотиви українського орнаменту». «Сніп», 1912 р.ч. 31—32
- 26) А. Трохманчук — «Сергій Васильківський». Ілюстрована Україна 1913 р., ч. 17—18.

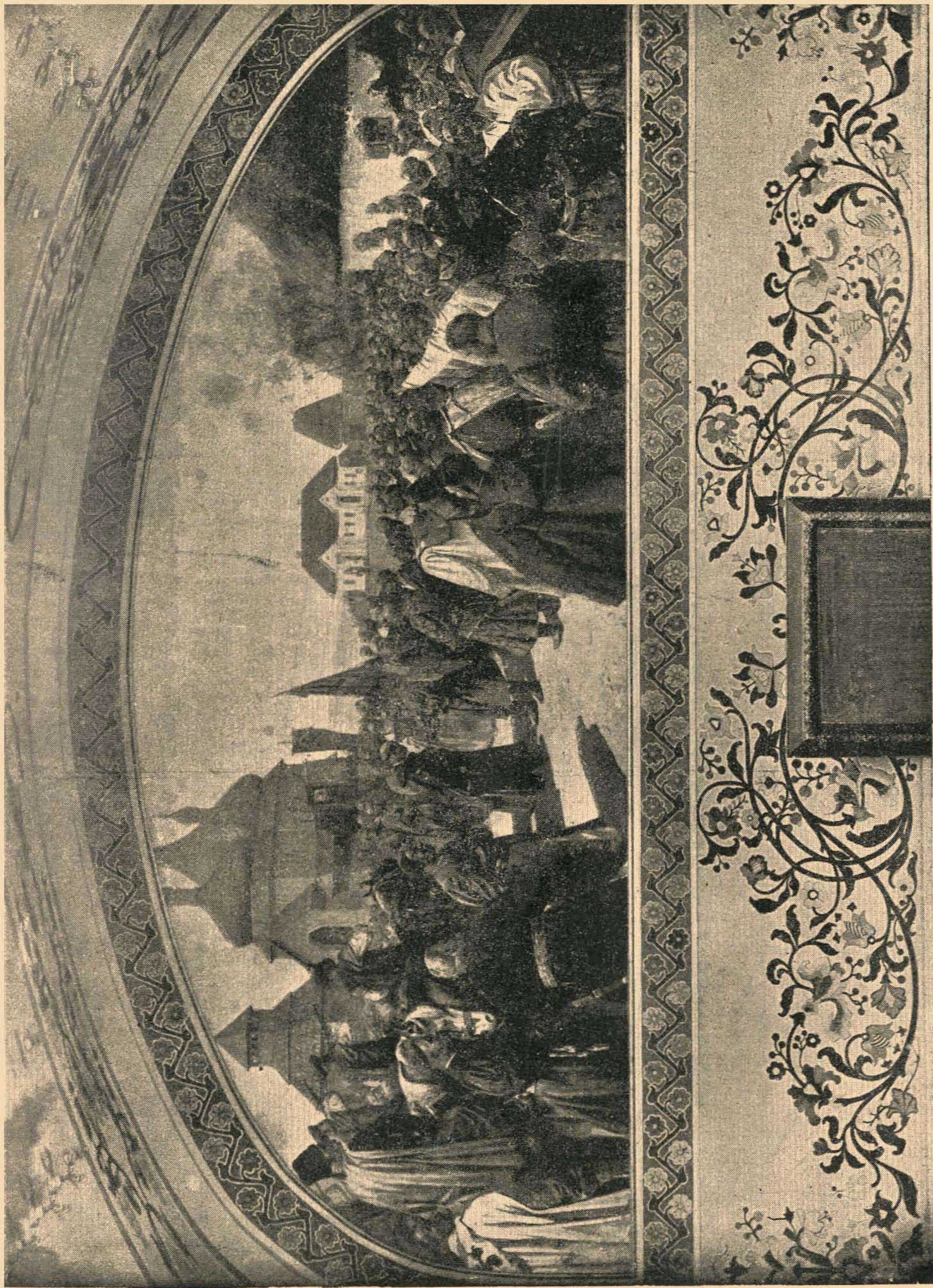

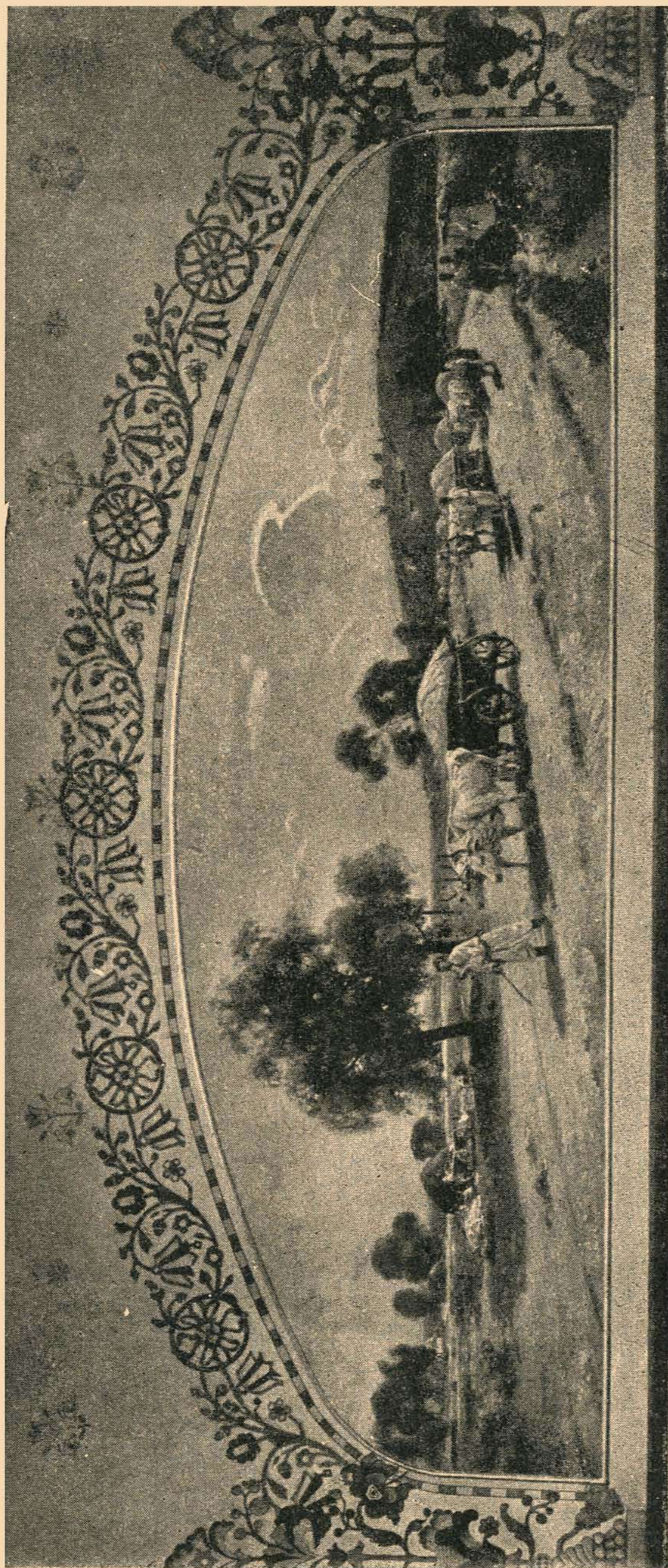
Мати маляра біля власної хати

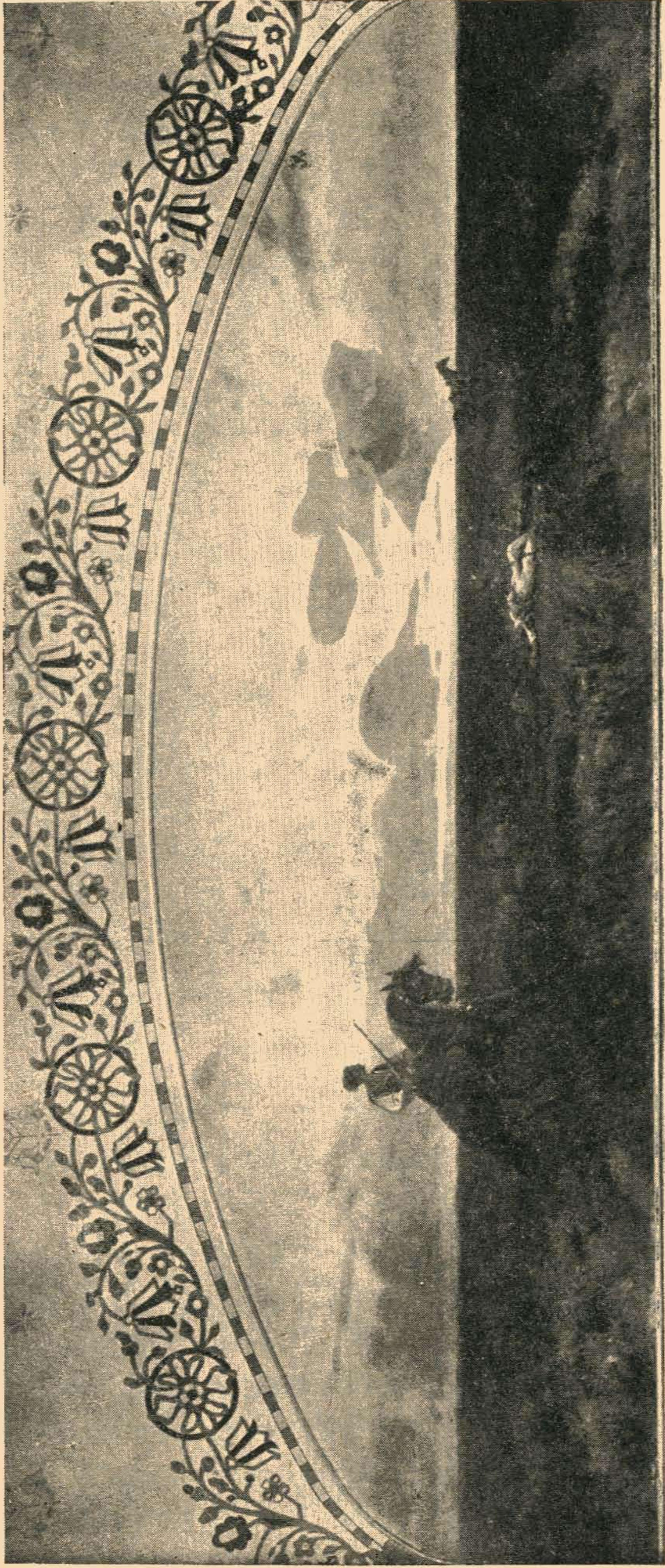
Обрання полтавського полковника Пушкаря

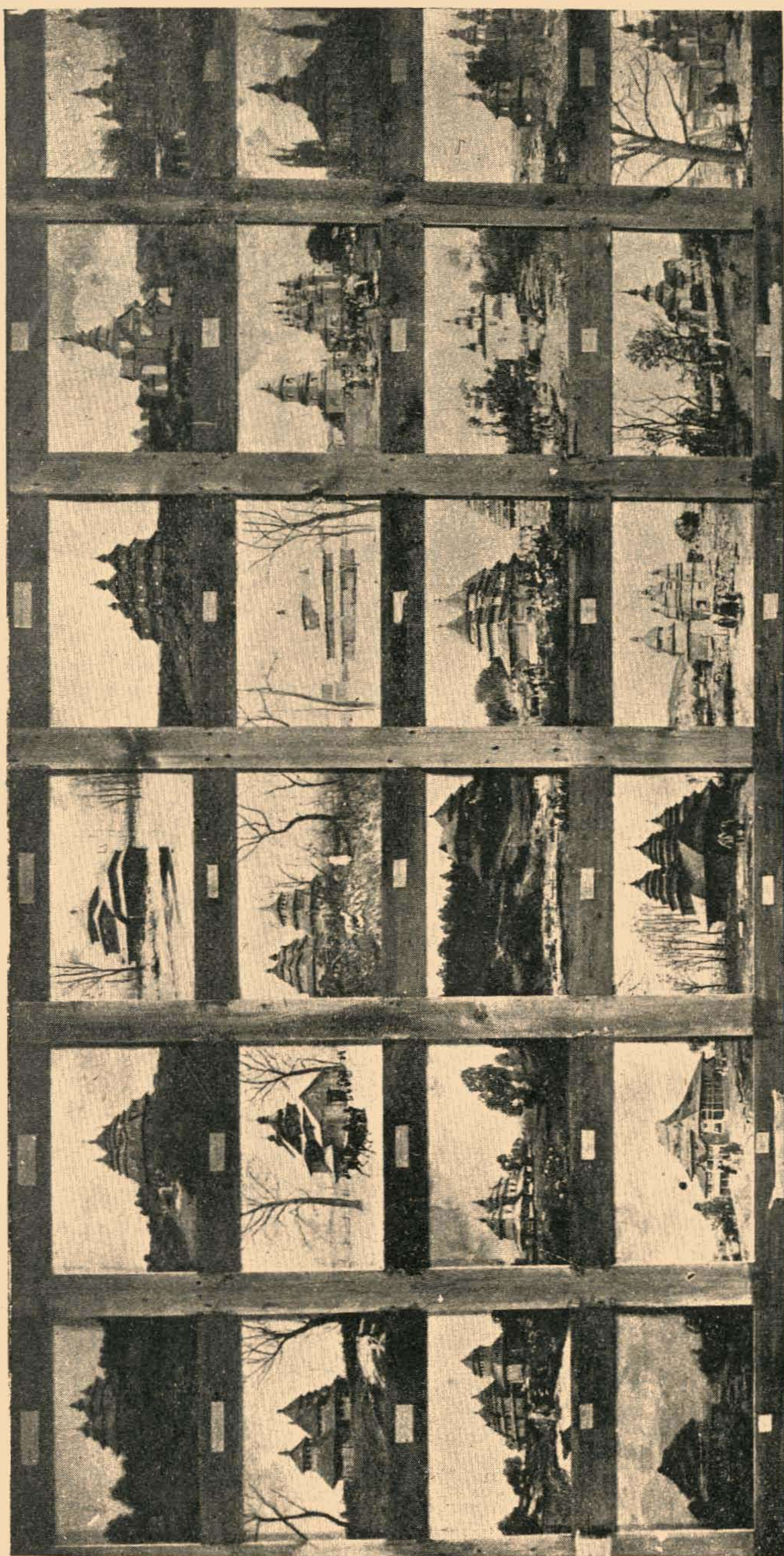
Чумацький Ромоданівський шлях

Бій козака Голоти з татариним

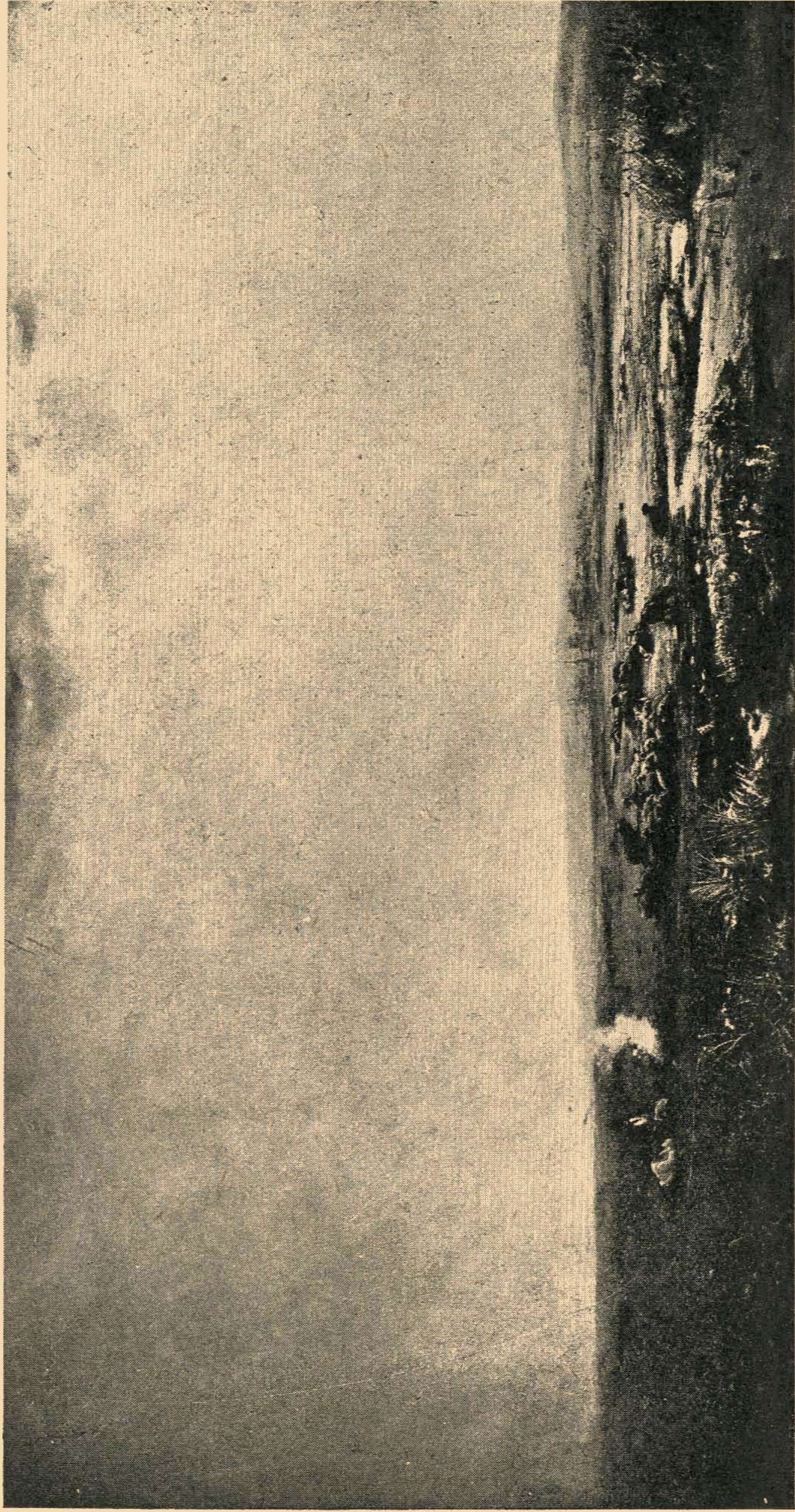
Малюнки будинків в українському стилі: церкви й ліворуч долі дві синагоги

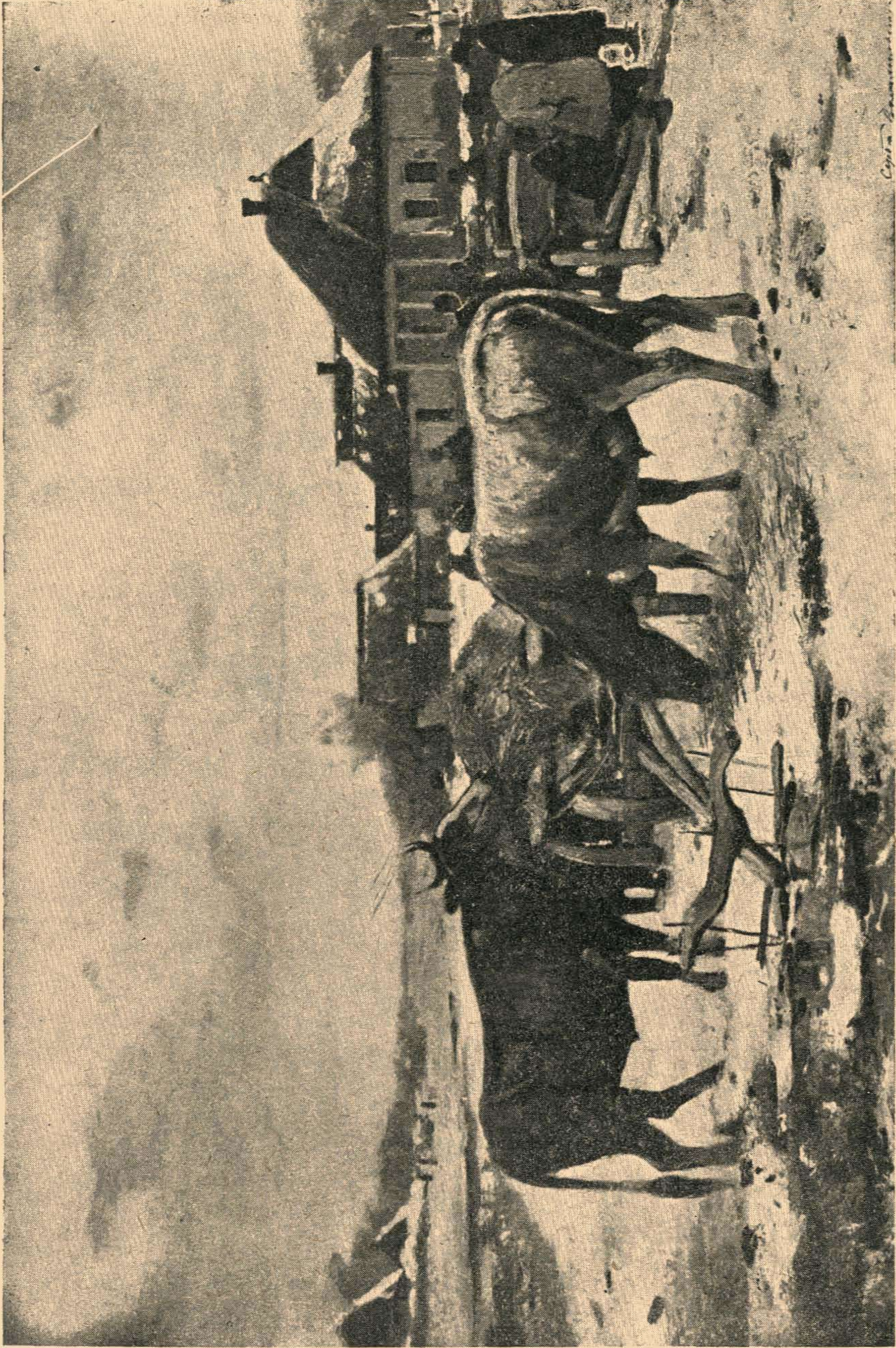
Артист Саксаганський в ролі Солопія Черевика

Ранок. Малюнок, що за нього маляр одержав з Академії Мистецтв малу золоту медалью

Зімою

Гешефт

Пейзаж

Похід козаків. Малюнок не закінчений за смертю маляра

